

რეინტეგრაცია ქართული შრომის ბაზარზე: სამხრეთ ევროპიდან დაბრუნებული
ემიგრანტი ქალების მაგალითზე

ხატია ბუთიაშვილი

პოლიტიკის მეცნიერების საბაკალავრო პროგრამა

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

E-mail: xatiabutiashvili@gmail.com

აბსტრაქტი

საქართველოში რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში შეინიშნება შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია ევროპის ქვეყნებში, რაც გამოწვეულია ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობით, კერძოდ, სიღარიბის მაღალი მაჩვენებლითა და უმუშევრობით. აქედან გამომდინარე, საქართველოს მოქალაქეები იძულებულნი ხდებიან სამუშაოდ წავიდნენ ემიგრაციაში, სადაც ისინი წლების განმავლობაში რჩებიან. ქართველი ქალები ყველაზე ხშირად სამუშაოდ სამხრეთ ევროპის ქვეყნებში, იტალიაში, საბერძნეთში და ესპანეთში მიდიან, რადგან აქ გაიზარდა მოთხოვნა ქალ მუშახელზე საოჯახო საქმეების შესრულების მიზნით. შესაბამისად, ისინი მარტივად საქმდებიან. მართალია, ემიგრანტთა რაოდენობა სჭარბობს ქართველი იმიგრანტების რაოდენობას, მაგრამ წლების შემდეგ ქვეყანაში ბრუნდებიან და მათ წინაშე დგება რეინტეგრაციის პრობლემა.

ნაშრომში დიდი ადგილი ეთმობა სამხრეთ ევროპის ქვეყნებიდან დაბრუნებული ემიგრანტი ქალების ქართული შრომის ბაზარზე რეინტეგრაციის შესწავლის პროცესს, რომელიც, ამასთანავე, კვლევის მთავარი მიზანია. კვლევა ორიენტირებულია ძირითადი გამოწვევების დადგენაზე, რომლებიც აბრკოლებს სრულყოფილ რეინტეგრაციას. აღნიშნული მიზანი მიიღწევა ემიგრაციიდან დაბრუნების მიზეზებისა და ქართულ ბაზარზე მუშაობის მზაობის კვლევით. ასევე, იმის დადგენით თუ რამდენად ეხმარებათ რესპონდენტებს საზღვარგარეთ მიღებული გამოცდილება. კვლევის ამოცანაა შევავსოთ ემიგრაციიდან დაბრუნებული ქალების კმაყოფილების დონე სახელმწიფოს მხრიდან მათ დასახმარებლად გატარებულ პოლიტიკასთან დაკავშირებით. კვლევის მიზნიდან გამომდინარეობს საკვლევი კითხვაც: რა თავისებურებებით გამოირჩევა სამხრეთ ევროპიდან ემიგრანტი ქალების საქართველოში დაბრუნების რეინტეგრაციის პროცესი? თვისებრივი კვლევის მეთოდი, კერძოდ, სიღრმისეული ინტერვიუ, საშუალებას მოგვცემს მივაღწიოთ დასახულ მიზანს.

მოცემული მეთოდოლოგიით მიღებული შედეგების შეჯამებით დავასკვნით, რომ ძირითადი პრობლემები და გამოწვევები, რომლებიც აბრკოლებს ქვეყანაში დაბრუნებულ ქალების რეინტეგრაციას, განპირობებულია გარკვეულწილად ემიგრაციაში მიღებული გამოცდილებითა და ქართულ შრომის ბაზარზე არსებული სპეციფიკური მახასიათებლებით.

საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია, მიგრაციის ფემინიზაცია, შრომის ბაზარი, ეკონომიკური რეინტეგრაცია.

შესავალი

შრომითი მიგრაცია ერთი ქვეყნიდან მეორეში დასაქმების მიზნით ადამიანთა გადაადგილებას გულისხმობს. მიგრაციაზე მრავალი ფაქტორი ახდენს გავლენას: ეკონომიკური, სოციალური თუ პოლიტიკური მდგომარეობა, უსაფრთხოება, ჯანდაცვა და ა.შ. მაგრამ შრომითი მიგრაციის ძირითად გამომწვევ ფაქტორად მაინც ეკონომიკური მდგომარეობა ითვლება. საქართველო შრომითი მიგრაციის პრობლემის წინაშე მას შემდეგ აღმოჩნდა, როცა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ქვეყანაში შეიქმნა არასტაბილური სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის მაღალი დონე, რესურსების არათანაბარი განაწილება და მოსახლეობისთვის არსებული არასტაბილური პოლიტიკური სიტუაცია იყო ის ძირითადი ფაქტორები, რომელთა გამოც საზოგადოების დიდმა ნაწილმა სამუშაოს ძიება საზღვრებს გარეთ დაიწყო.

აუცილებლად აღსანიშნია ისიც, რომ შრომითი მიგრაციის დაწყების პირველ ეტაპზე, მამაკაცები უფრო ხშირად მიდიოდნენ სამუშაოდ, ვიდრე ქალები, მაგრამ ეს ტენდენცია ნელ-ნელა შეიცვალა და შეინიშნება შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია. ამის გამომწვევი მიზეზი ის არის, რომ ევროპის ქვეყნებში მზარდი მოთხოვნაა შინამომსახურების სერვისზე, კერძოდ, ისინი საქმდებიან ისეთ სპეციფიკურ პოზიციებზე როგორებიცაა ოჯახის დამხმარე, ძიძა, მოხუცის მომვლელი და ა.შ. როცა განვიხილავთ შრომით მიგრაციას, მნიშვნელოვანია ყურადღება მიექცეს გენდერის გავლენას მიგრაციის ხასიათზე. არ შეიძლება ფემინიზაციის ზრდის გამომწვევ მიზეზად მხოლოდ მიმღებ ქვეყნებში მზარდი მოთხოვნა დასახელდეს, ამის მიზეზი ისიცაა, რომ ქალებს სამშობლოში დასაქმებაში ხელს უშლის საზოგადოებაში არსებული სტერეოტიპული შეხედულებები, ეს ყველაფერი კი შრომითი ემიგრანტი ქალის თემას აქტუალურს ხდის.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ შრომით მიგრანტებს სჭირდებათ ფინანსური უზრუნველყოფა და სტაბილური შემოსავალი, შესაბამისად მნიშვნელოვანია როგორ განხორციელდება რეინტეგრაციის პროცესი. აქედან გამომდინარე, ეს საკითხი განსაკუთრებული სიმწვავეით დგას ქართულ შრომის ბაზარზე, სადაც ანაზღაურება საკმაოდ დაბალია, ვიდრე იმ ქვეყნებში, სადაც ისინი ემიგრაციაში იმყოფებოდნენ. მათთვის საქართველოში რთული შესანარჩუნებელი ხდება ეკონომიკური დამოუკიდებლობა და ავტონომია, რასაც ქალები საზღვარგარეთ ყოფნისას იღებენ. დაბრუნებულ მიგრანტებს უჭირთ სამსახურის დაწყება, სადაც მათ ადეკვატური ანაზღაურება ექნებათ. (Mestvirishvili, Zurabishvili & Zurabishvili, 2015)

აუცილებელია აღინიშნოს სახელმწიფოს როლი რეინტეგრაციის პროცესში, რადგან მას აქვს რესურსი, რომლის საშუალებითაც უნდა უზრუნველყოს ემიგრანტთა ფინანსური მხარდაჭერა და დაეხმაროს მათ დასაქმებასა და რეინტეგრაციის რთული პროცესის გადალახვაში. ამ მიზნით, საინტერესოა ის პროგრამები, რომლებსაც მთავრობა სთავაზობს ამ დაბრუნებულ ადამიანებს. სწორედ დახმარების მიზნით შეიქმნა 2015-2020 წლებში საგრანტო პროგრამა, რომლის მიზანი ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციებისთვის გრანტების გამოყოფა და მათი დახმარებით,

ემიგრაციიდან დაბრუნებული შრომითი მიგრანტებისთვის სამუშაო ადგილების შეთავაზება და რესურსების ზრდაა. ამგვარი პროგრამები, რომელთა მიზანი დახმარება და ფინანსური უზრუნველყოფაა, დიდწილად, მიმართულია ემიგრაციაში ხელმეორედ წასვლის რისკების შემცირებისკენ, თუმცა მეორე საკითხია რამდენად იყენებენ დაბრუნებული ემიგრანტები ამ პროგრამებს და როგორია ამ პროგრამაზე ხელმისაწვდომობა. (საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებულ გადაადგილებულ პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტრო, 2016)

ლიტერატურის მიმოხილვა

მიგრაცია გლობალური ფენომენია და თანამედროვეობის გამოწვევას წარმოადგენს, რომელიც გავლენას ახდენს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მის უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მიგრაციული პროცესების მართვა არის ქვეყნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი. მიგრაცია წარმოადგენს პროცესს, როდესაც ადამიანები გადაადგილდებიან ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში, განსხვავებული მიზეზებისა და მიზეზების გამო, შესაბამისად, ის გულისხმობს როგორც კულტურული, ისე ფიზიკური გარემოს ცვლილებას. ბოლო პერიოდში განსაკუთრებით გამოიკვეთა შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია, რომელიც გულისხმობს ქალების გადინებას სხვა ქვეყანაში სამუშაოს მიზნით. ამ მოვლენას სხვადასხვა მიზეზებითა და პერსპექტივებით ხსნიან. ნიკოლა პაიპერი წიგნში „გენდერისა და მიგრაციის ახალი პერსპექტივები“ წერს, რომ შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია გამოწვეულია იმ მიზეზით, რომ რიგ ქვეყნებში მიმდინარეობდა ქალთა ემანსიპაცია. შესაბამისად, ამან განაპირობა ის, რომ აქტიურად ჩაერთნენ საჯარო სივრცეში, ამიტომაც საოჯახო საქმე იქცა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დასაქმების წყაროდ. შედეგად, ეს სფერო იმიგრანტმა ქალებმა კარგად აითვისეს, განსაკუთრებით იმ ქალებმა, რომელთა ქვეყანაში განვითარების შედარებით დაბალი დონეა. (Piper, 2003) პაიპერის ნააზრევი ქართულ რეალობაში კარგად ვლინდება, რადგან განათლებისა და განვითარების შედარებით დაბალ პირობებში, სჭარბობს დიასახლისი ქალების რაოდენობა, რომელთა ყოველდღიური საქმიანობა სოჯახო საქმეებია. შესაბამისად, კარგად ათვისებული საქმით, ემიგრაციაში ადვილად საქმდებიან.

შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია დიდი ხანია შეინიშნება და აღარ არის ახალი მოვლენა, ამას ადასტურებს საქსტატის ყოველწლიური სტატისტიკა. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2022 წლის მონაცემებით ამ წელს საქართველოდან 125 269 ადამიანი წავიდა, მათგან უმრავლესობა კი ქალია. საინტერესოა მიზეზები, რომლებმაც ეს ყველაფერი გამოიწვია. სწორედ, მიქაელა ვანორე და მელისა სიგელი კვლევაში „გენდერული მიგრაციის მიმართულების ცვლილება მოლდოვიდან და საქართველოდან“ (2015) გამოყოფენ შრომითი მიგრაციის ფემინიზაციის მიზეზებს ამ ორივე ქვეყანაში არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე. ძირითადი მიზეზები ამ შემთხვევაშიც ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური სიდუხჭირე და მიმღებ ქვეყანაში გენდერულად სეგრეგირებული სამუშაო ადგილების არსებობაა. სწორედ ამან გამოიწვია საქართველოდან და მოლდოვიდან ქალების მასობრივი გადინება. (Vanore & siegel, 2015). ასევე, გამოყოფენ იმ საკითხს, რომ შრომითი

მიგრაციის ფემინიზაცია ქალებისთვის შეიძლება იყოს ორგვარი: პოზიტიური- მათ შეიძლება შეიძინონ ახალი უნარ-ჩვევები, უარყოფითი- განიცადონ უნარების დაქვეითება.

ჩვენი კვლევის ფარგლებში გვინტერესებდა რა გავლენას ახდენს ემიგრაციაში მიღებული გამოცდილება დაბრუნების მიზეზებზე თუ შემდგომ რეინტეგრაციაზე. უპირველესყოვლისა, მნიშვნელოვანია გამოიკვეთოს უცხო ქვეყანაში თავდაპირველი სოციალიზაციის პროცესი, როგორ შეეგუვნენ ქართველი ქალები უცხო გარემოს, რადგან ხშირად შეუგუებლობა ხდება დაბრუნების მიზეზიც. კარმელ კამილერი და მალევსკა-პიერი (1997) სტატიაში „სოციალიზაცია და იდენტობის სტრატეგიები“ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ინტეგრაციის უდიდესი მნიშვნელობის განხილვას ახალ კულტურასთან შეგუების პროცესში. ისინი ფიქრობენ, რომ სრულყოფილი ინტეგრაციისთვის მიგრანტის უნარ-ჩვევები გადამწყვეტ როლს ასრულებენ ახალი კულტურის მიმღებაში. ამასთანავე, გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს მასპინძელი კულტურის ტოლერანტულობასა და ღიაობას ახალი წევრებისთვის. იგი გამოყოფს იდენტობის შენარჩუნების ორ სტრატეგიას: ონტოლოგიურსა და პრაგმატულს. ონტოლოგიური-საკუთარი კულტურის ერთგულება, პრაგმატული-მასპინძელი კულტურის ღირებულებების გაზიარება. ამავე სტატიაში ავტორები გამოყოფენ იმ პრობლემას, რომელიც დაკავშირებულია მიმღებ საზოგადოებაში ნეგატიური იდენტობის ჩამოყალიბებასთან, ამას კი განაპირობებს სოციალიზაციის გავლა სხვა ტიპის საზოგადოებაში. აქედან გამომდინარე, ხშირად ხდება მიგრანტების სტიგმატიზაცია, რაც იწვევს იდენტობის კრიზისს. შესაბამისად, ავტორები გამოყოფენ სტრატეგიებს, რომელთა საშუალებითაც უნდა აიცილონ სტიგმატიზაცია: ინდივიდუალურსა და კოლექტიურს. (Camilleri & Malewska-Peyre, 1997) კვლევის ფარგლებში გამოიკვეთა თუ რომელ იდენტობის მთლიანობის შენარჩუნების სტრატეგიას იყენებდნენ ქართველი ქალები საბერძნეთში, იტალიასა და ესპანეთში.

იქიდან გამომდინარე, რომ რეინტეგრაციის პროცესზე გავლენას ახდენს სამშობლოში დაბრუნების მიზეზები, სწორედ ამ დაბრუნების მიზეზებზე საუბრობს ფრანჩესკო კერასი სტატიაში „მოლოდინები და რეალობა: ამერიკიდან სამხრეთ იტალიაში დაბრუნებული მიგრანტების შემთხვევების კვლევა“ (1974). მან გამოყო დაბრუნების ოთხი ძირითადი ტიპი, რომელთა გამოც ხშირად უწევთ ემიგრანტებს სამშობლოში დაბრუნება. ეს არის:

1. „დაბრუნება წარუმატებლობის გამო“, რომელიც გულისხმობს იმას, რომ მიგრანტი ქალები საზოგადოებაში ვერ ინტეგრირდნენ. ისინი ვერ ადაპტირდნენ უცხო გარემოში, რადგან უცხო საზოგადოებაში არსებული ქცევის ნორმები, ტრადიციები, წეს-ჩვეულებების და ცხოვრების სტილი მათთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ამას თან ერთვოდა ოჯახისა და სამშობლოს მონატრება.
2. „დაბრუნება განხორციელებული მიზნების გამო“- წასვლამდე დასახული მიზნების განხორციელება, სრულად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც.
3. „დაბრუნება ხანდაზმულობის გამო“- დაბრუნების გადაწყვეტილებაზე გავლენა იქონია ემიგრანტთა ასაკმა. ქალებმა, რომლებმაც მიაღწიეს საპენსიო ასაკს და აღარ შესწევდათ

მუშაობის ძალა, გადაწყვიტეს სამშობლოში დაბრუნება და ხანდაზმულობის წლების მშვიდად გატარება.

4. „ინოვაციური მიზნით“, რომელიც გულისხმობს სამშობლოში დაბრუნებას იმ მიზნით, რომ ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში გამოიმუშავებელი უნარ-ჩვევები და ფულადი დანაზოგი გამოიყენონ შრომის ბაზარზე წარმატებული ეკონომიკური რეინტეგრაციისთვის.

სამშობლოში დაბრუნებული ქართველი ემიგრანტი ქალების რეინტეგრაცია ქართულ შრომის ბაზარზე კიდევ მეტად რთულდება გენდერული დისკრიმინაციის არსებობის გამო. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრის მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით: „გენდერული დისკრიმინაცია შრომის ბაზარზე საქართველოში“, ქალისა და მამაკაცის ანაზღაურება განსხვავებულია. ასევე განსხვავდება ის სფეროებიც, რომლებშიც არიან დასაქმებულნი, მაგალითად: ქალები ხშირ შემთხვევაში დასაქმებულები არიან ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა: განათლება, ჯანდაცვა და ა.შ. ხოლო, კაცები-მშენებლობა, საინფორმაციო ტექნოლოგიები და ა.შ. შესაბამისად, მათი ანაზღაურება შედარებით მაღალია. (CSS, 2014)

ქალები ხშირად ვერ აცნობიერებენ მათ ჩაგრულ მდგომარეობას. სწორედ გენდერული როლების გაძლიერებაზე და ამ გაუცნობიერებლობაზე საუბრობენ ერის ჰოფმანი და სინტია ბაკლი კვლევაში „გლობალური ცვლილებები და გენდერიზებული პასუხები: მიგრაციის ფემინიზაცია საქართველოში“. ამ კვლევიდან ირკვევა, რომ ქალები თავად აგებენ ისეთ ნარატივს, რომ მათი ემიგრაციაში წასვლა ახსნან, როგორც თავგანწირვა, ოჯახის გამო. ეს კი, როგორც ჩანს, ხელს უწყობს ტრადიციული გენდერული როლების გაძლიერებას (Hoffman & Bakley, 2013)

კვლევის მეთოდოლოგია

საკითხის სპეციფიკურობიდან და მიზნიდან გამომდინარე, რომელიც დაბრუნებული ემიგრანტი ქალების ქართული შრომის ბაზარზე რეინტეგრაციის პროცესის შესწავლას გულისხმობს, სიღრმისეული შესწავლისთვის შეირჩა თვისებრივი კვლევის ერთ-ერთი მეთოდი, კერძოდ, სიღრმისეული ინტერვიუ. ამ შემთხვევაში თვისებრივი კვლევა, რომელიც მეტწილად რესპონდენტთა გამოცდილებაზეა ორიენტირებული, ასევე, იძლევა დაბრუნებული ემიგრანტი ქალების ფსიქოლოგიური მდგომარეობისა და მათი ქცევის შესწავლის საშუალებას. თვისებრივი კვლევის ობიექტი არის ვიწრო, ამ შემთხვევაში დაბრუნებული ემიგრანტები, რომლებსაც აქვთ სპეციფიკური დამოკიდებულება და გამოცდილება საკვლევი თემის ირგვლივ. შედეგად ამ მეთოდის გამოყენება ყველაზე ოპტიმალურია ინფორმაციის მისაღებად, თემის გასაანალიზებლად, საკვლევადა და საბოლოო დასკვნების გამოსატანად.

შერჩევა

რესპონდენტები შეირჩა რამდენიმე კრიტერიუმის მიხედვით:

1. კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, კვლევაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ მხოლოდ ქალებს.

2. ემიგრაციის ქვეყნები: იტალია, საბერძნეთი, ესპანეთი.
3. ემიგრაციის პერიოდი მინიმუმ 1 წელი. რესპონდენტს ჰქონოდა საკმარისი შეხედულება ემიგრაციაზე, რათა შეძლებოდა საუბარი მიღებულ გამოცდილებაზე და ქვეყანაში დაბრუნების შემდეგ რეინტეგრაციის მოქმედ ფაქტორებზე.
4. კვლევაში მონაწილეობა არ უნდა მიეღოთ „სეზონურ ემიგრანტებს“, ანუ მათ ვინც დროებით ტოვებდა სამშობლს და მუშაობდა სეზონურად, შემდეგ კი ბრუნდებოდა უკან.

კვლევაში მონაწილეობდა 15 რესპონდენტი. ხუთი არის საბერძნეთიდან დაბრუნებული, შვიდი იტალიიდან, სამი ესპანეთიდან. 8 მათგანი შეირჩა თოვლის გუნდის მეთოდით. კერძოდ, 8 რესპონდენტს დავუკავშირდით ერთ-ერთი ემიგრანტის დახმარებით, რომელიც იმყოფება ემიგრაციაში და აქვს უერთიერთობა დაბრუნებულ ქალბატონებთან, ხოლო დანარჩენი 7 რესპონდენტის შერჩევაში დაგვეხმარნენ ის ქალები, რომლებთანაც ჩავატარეთ სიღრმისეული ინტერვიუ. შერჩევის ამ მეთოდის გამოყენების მიზეზია ზუსტი მონაცემების არ არსებობა დაბრუნებული ემიგრანტების შესახებ, იქიდან გამომდინარე, რომ უმეტესობა მათგანი არალეგალურად იმყოფებოდა სამხრეთ ევროპის ქვეყნებში.

სიღრმისეული ინტერვიუების საშუალებით მივიღე დეტალური ინფორმაცია აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, როგორც ემიგრაციაში ყოფნის გამოცდილების, ისე შრომის რეინტეგრაციასთან დაკავშირებული პრობლემების შესახებ, რომლებიც აწუხებდათ ქვეყანაში დაბრუნებულ ემიგრანტ ქალებს.

კვლევის შედეგები

რესპონდენტთა დემოგრაფიული მახასიათებლები

კვლევაში მონაწილე რესპონდენტთა ასაკი მერყეობს 25-დან, 65 წლამდე. 15 რესპონდენტიდან ყველას ჰყავს შვილი/შვილები. 9 ქალი არის დაოჯახებული, 4 განქორწინებული და 2-ქვრივი. უმაღლესი განათლება მიღებული აქვს-9 რესპონდენტს, ზოგადი სასკოლო განათლება-6 რესპონდენტს. მათი ემიგრაციაში ყოფნის ხანგრძლივობაა 2-დან 17-წლამდე. ევროპის ქვეყნებში მათი საშუალო ანაზღაურება იყო 900-1400 ევრო. ხოლო საქართველოში დაბრუნების პერიოდი მერყეობს 6 თვიდან 5 წლამდე. 5 რესპონდენტი კვლევის პროცესში ცხოვრობდა ყვარელში, 8 თბილისში, 2- ქუთაისში.

სამშობლოში დაბრუნების მიზეზების გავლენა რეინტეგრაციის პროცესზე

ხშირად დაბრუნების მიზეზებს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს წარმატებულ თუ წარუმატებელ რეინტეგრაციის პროცესზე. ის ემიგრანტები, რომელთა დაბრუნება არ არის მოულოდნელი და წინასწარ დაგეგმილია, რეინტეგრაციას მარტივად ახერხებენ. ისინი კი, ვინც დაუგეგმავად ბრუნდებიან, მათი რეინტეგრაციის პროცესი ხშირ შემთხვევაში წარუმატებელია. დაბრუნების

მიზეზების გამოსავლენად გამოვიყენეთ ფრანჩესკო კერასის დაბრუნების ოთხი ტიპი, თუმცა ქართულ რეალობაში გამოიკვეთა მეხუთე ტიპიც, რომელიც გულისხმობს დაბრუნებას გაუთვალისწინებელი შემთხვევების გამო მაგალითად: ოჯახის წევრების ავადმყოფობა ან გარდაცვალება, ემიგრანტის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესება.

რესპონდენტთა დასახელებული დაბრუნების მიზეზები ემთხვევა კერასის ოთხ ტიპს. როგორც ჩანს, ბევრი ადამიანი ვერ ადაპტირდება უცხო გარემოსთან, ვერ ეგუება კულტურას, წეს-ჩვეულებებს, ცხოვრების სტილსა და ქცევის ნორმებს, შედეგად კი სრულყოფილად ვერ ინტეგრირდებიან და უწევთ უკან, სამშობლოში დაბრუნება. 15 რესპონდენტიდან ამ მიზეზის გამო სამშობლოში დაბრუნდა 3 რესპონდენტი. კვლევის ფარგლებში გამოიკვეთა ისიც, რომ რესპონდენტები ძირითადად კამილერის მიერ გამოყოფილი იდენტობის მთლიანობის შენარჩუნების სტატეგიებიდან ირჩევენ ონტოლოგიურ სტრატეგიას და საკუთარი კულტურის ერთგულები რჩებიან, რაც ხელს უშლით ახალი კულტურის მიმღებლობაში.

„თავიდან ძალიან გამიჭირდა უცხო ოჯახში ცხოვრება, არც ენა არ ვიცოდი კარგად და მიჭირდა მათთან კომუნიკაცია, თავს უფრო მარტო ვგრძნობდი, სულ ჩემები მენატრებოდნენ და ვნერვიულობდი ბავშვებზე, რომლებსაც ჩემი გვერდში დგომა ახლა სჭირდებოდათ, ამიტომაც ვეღარ გავუძელი ამ მონატრებას, ვერ შევეგუე იქაურ გარემოს და უკან დავბრუნდი“. (რესპონდენტი N2)

როგორც ჩანს, ემიგრაციაში წასვლა არ არის ნებაყოფლობითი, ეს უფრო იძულებაა არა ოჯახის წევრების მხირდან, არამედ ოჯახში არსებული მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე. როგორც რესპონდენტების საუბრუდან იკვეთება, ყველა წასულ ქალს შვილების მიმართ დანაშაულის გრძნობა მუდმივად აწუხებდათ და აწუხებთ. შედეგად ზოგი ეგუება თავის ბედს და ცხოვრობს ემიგრაციაში, ზოგიც კი ბრუნდება და აგრძელებს ცხოვრებას სიღარიბესა და გაჭირვებაში, მაგრამ შვილების გვერდით.

მეორე მნიშვნელოვანი მიზეზი, რომლის გამოც ბრუნდებიან ემიგრანტები ეს არის განხორციელებული მიზნები. ამ მიზეზით დაბრუნდა რესპონდენტებიდან 3 ქალი, რომლებიც ახლა დასაქმებულები არიან. მათ ემიგრაციაში ყოფნის დროს წასვლამდე დასახულ მიზნებს ნაწილობრივ მაინც მიაღწიეს და შემდეგ გადაწყვიტეს დაბრუნება. ძირითადად ეს ის ქალები არიან, რომელთა ემიგრაციაში ყოფნის ხანგრძლივობა აღემატება 10 წელს. ამგვარი დაბრუნება არის დაგეგმილი და რეინტეგრაციის პროცესიც შემდეგ ნაკლები სირთულეების გარეშე მიმდინარეობს, რადგან აქვთ წინასწარ შენახული საკმარისი თანხა, რომელიც უნდა გამოიყენონ ამ პროცესისთვის.

„ემიგრაციაში წასვლისას მიზნად მქონდა შვილებისთვის ბინის ყიდვა, რათა ჰქონოდათ საკუთარი ჭერი და მუდმივად არ ეხადათ ქირის ფული. ამ მიზნის მისაღწევად 6 წელი დაულაღვად ვმუშაობდი, დავფარე ვალები, გავაკეთე დანაზოგი და შემდეგ გადავწყვიტე სამშობლოში დაბრუნება, ძალიან მინდოდა შვილებთან გამეტარებინა დარჩენილი დრო“. (რესპონდენტი N3)

რესპონდენტებიდან ორმა ქალმა, რომლებიც იმყოფებოდნენ ესპანეთში, სამშობლოში დაბრუნება გადაწყვიტა ინოვაციური მიზეზით, ანუ ემიგრაციაში მიღებული ცოდნა და გამოცდილება დაეხმარებოდა მას საკუთარ ქვეყანაში, ახლობლების გვერდით, შესაფერისი სამსახურის პოვნაში. ამისათვის მათ ჰქონდათ წინასწარ გამოყოფილი დანაზოგი. შედეგად ორივე მათგანი დასაქმებულია. ერთი საბავშვო ბაღში მასწავლებლად, მეორე კი- ძიძად.

კიდევ ერთი დაბრუნების მიზეზი ეს არის ასაკის გამო. ქალებს, რომლებიც 60 წელს გადასცდნენ ჰქონდათ სამშობლოში დაბრუნების სურვილი, რადგან იქ დარჩენისთვის და მუშაობისთვის არც ძალა შესწევდათ და არც სურვილი. ყველაზე მეტი ქალი ამ მიზეზით ბრუნდება სამშობლოში. მათი ემიგრაციაში ყოფნის ხანგრძლივობა 12-დან 17-წლამდეა.

„როცა საქართველოდან წამოვედი ჩემი შვილები არც თუ ისე დიდები იყვნენ, მე 45 წლის ვიყავი, ახლა კი 61 წლის ვარ. ჩამოვედი და ყველაფერი შეცვლილი დამხვდა. ჩემმა შვილებმა ოჯახი შექმნეს, ჰყავთ შვილები და მე კი ისინი ერთხელაც არ მყავდნენ ნანახი. მათთან დროის გატარება ჩემს ასაკში ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, მათი სიტბო და მზრუნველობა მჭირდებოდა, არც მუშაობის თავი მქონდა, სწორედ ამან გადამაწყვეტინა ჩამოვსულიყავი სამშობლოში“.
(რესპონდენტი N4).

კვლევაში გამოჩნდა მეხუთე მიზეზიც, რომელიც დაკავშირებულია გაუთვალისწინებელ მოვლენებთან: ახლობლის, ოჯახის წევრის გარდაცვალება ან პირადი ჯანმრთელობის გაუარესება. ამ დროს ემიგრანტები ფორსმაჟორულ პირობებში ბრუნდებიან და არ აქვთ არც დანაზოგი, რაც ეკონომიკური რეინტეგრაციის პროცესში ნეგატიურად აისახება. ამ მიზეზით რესპონდენტებიდან დაბრუნდა ორი ქალი. ერთი მათგანი მეუღლის გარდაცვალების გამო, ხოლო მეორე კი პირადი ჯანმრთელობის გაუარესების გამო. ამგვარმა დაბრუნებამ ის შედეგი მოიტანა, რომ ორივეს გაუჭირდათ საკუთარ ქვეყანაში, ოჯახში ადაპტირება და შესაბამისი სამსახურის პოვნაც, რის შედეგადაც დღემდე უმუშევრები არიან და მხოლოდ პენსიით თუ მათი ოჯახის წევრების ხარჯზე უწყვეტ ცხოვრება.

შედეგად, დაბრუნების მიზეზების მოტივები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს რეინტეგრაციის ხარისხს. დაგეგმილი დაბრუნება, წინასწარი დანაზოგების არსებობა დადებითად აისახება რეინტეგრაციის პროცესზე და რესპონდენტებიდანაც ამ მიზეზით დაბრუნებული ქალები დასაქმებულები არიან. თუმცა დაუგეგმავი დაბრუნება აისახება ნეგატიურად, რაც გამოიხატება იმით, რომ ქალები ვერ ახერხებენ დასაქმებას. ამ მიზეზებთან ერთად რეინტეგრაციის დროს მნიშვნელოვანია ემიგრაციაში მიღებული გამოცდილების გათვალისწინებაც. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ქალები ევროპის ქვეყნებში განსხვავებულ სამუშაო გამოცდილებას არ იღებენ და ძირითადად ისევ ოჯახის საქმეებით არიან დაკავებულები, რაც საქართველოში მათი ყოველდღიური საქმიანობაა, ისინი ეკონომიკურად დამოუკიდებლები ხდებიან და ეს სექმიანობა საკმაოდ ანაზღაურებადი ხდება. როდესაც თავად განაგებენ საკუთარ შემოსავალს, სწავლობენ

საკუთარი შრომის ფასს, ქართულ შრომის ბაზარზე მათი მოთხოვნებიც უფრო იზრდება და ხშირ შემთხვევაში მათთვის რეინტეგრაციის პროცესი მეტად წარმატებულია.

ქართული შრომის ბაზრის ძირითადი მახასიათებლები

შრომის ბაზრის მთავარი მიზანია მოსახლეობის სრულფასოვანი დასაქმება. თუმცა ქართული შრომის ბაზრის მახასიათებლები სრულფასოვანი დასაქმების საშუალებას არ იძლევა. სწორედ ამიტომ რეინტეგრაციის პრობლემა განსაკუთრებულად მწვავედ დგას ქართულ შრომის ბაზარზე. ანაზღაურება არის საკმაოდ დაბალი და ამ ყველაფერს ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული პრობლემები უფრო ამწვავენ. შრომის ბაზარზე დომინირებულია კონკრეტული სფეროები, რომლებიც კავშირშია ემიგრანტი ქალების განათლებასა და პროფესიასთან. ბოლო წლების განმავლობაში, როგორც აღმოჩნდა ქართული შრომის ბაზრის შესწავლისას, ძირითადი მოთხოვნა ტექნიკური ცოდნის მქონე მუშახელზეა, მაგრამ რესპონდენტ ქალებს უფრო ჰუმანიტარული კუთხით აქვთ განათლება მიღებული. შესაბამისად, ეს უფრო ართულებს დაბრუნებული ქალების დასაქმებას თავიანთი განათლებისა და შესაძლებლობების მიხედვით.

„შრომის ბაზარი უარესობისკენ არის შეცვლილი, ან თავიდანვე ასე იყო. ვითომ კეთდება რაღაც, გვაძლევენ იმედს, მაგრამ ფაქტი ერთია, რომ ჩვენი საშველი არ არის. ახლა ბინის გაქირავება მიწევს, რომ შემოსავალი მქონდეს თავად კი სოფელში უნდა გადავიდე. არ არის სამუშაო ჩვენი ასაკის ხალხისთვის, ამ მხრივ, ალბათ უფრო ახალგაზრდებს აქვთ მეტი შანსი“ (რესპონდენტი N1)

დღემდე შრომის ბაზარზე მნიშვნელოვან გამოწვევად ნეპოტიზმი რჩება. საქართველოში სამსახური ხშირ შემთხვევაში იშოვება არა სამართლიანი შერჩევის, არამედ პირადი კავშირების შედეგად. ნეპოტიზმის გამო საჯარო სამსახურებში ხვდებიან საქმის არმცოდნე, არაკვალიფიციური ადამიანები, რომლებიც შემდეგ აზიანებენ მთელ უწყებას, სახელმწიფო თუ კერძო სექტორის გამართულად მუშაობა გავლენას ახდენს ყველა მოქალაქეზე. რეინტეგრაციის დროსაც ნეპოტიზმი პროცესის მიღმა არ რჩება. ინტერვიუებიდან გამოჩნდა, რომ ორმა რესპონდენტმა სწორედ ახლობლის დახმარებით შეძლო დასაქმება და მის შემთხვევაში ნეპოტიზმი პოზიტიური მოვლენაა. მაგრამ სხვა შემთხვევაში ნეპოტიზმი გახდა ბარიერი და ხელის შემშლელი ფაქტორი სამსახურის დასაწყებად.

გენდერული დისკრიმინაცია არის კიდევ ერის ხელის შემშლელი ფაქტორი. რესპონდენტები საუბრობენ დამსაქმებლის მხრიდან დისკრიმინაციაზე როგორც ასაკის გამო, ისე გენდერული ნიშნით. დამსაქმებლები მათ უსვამენ ისეთ კითხვებს როგორცაა: სამომავლო გეგმების შესახებ, როდის აპირებენ დაოჯახებას, შვილის ყოლას, თუ ჰყავთ შვილები-რა ასაკის, როგორია მათი ოჯახური სტატუსი და ა.შ. როცა ქალი დაოჯახებულია და ამას იგებდა დამსაქმებელი, მიუხედავად მათი სამსახურისთვის შესაბამისი გამოცდილებისა, ის რესპონდენტები დამსაქმებელს სამსახურში აღარ აუყვანია. შესაბამისად, ამგვარი მიდგომები ქალებს ზღუდავს, რის შედეგად უარს ამბობენ საჯარო სივრცეში დასაქმებაზე.

რამდენიმე რესპონდენტის საუბრიდან გამოიკვეთა ის ფაქტიც, როცა ზოგიერთი მათგანი ვერ იაზრებს ჩაგვრას გენდერული ნიშნით, რასაც განიცდიან დამსაქმებლის მხრიდან რეინტეგრაციის პროცესში. ისინი არ ასახელებენ გენდერული ნიშნით დისკრიმინაციას ხელისშემშლელ ფაქტორად. მთავარ პრიორიტეტად ჯერ ოჯახს მიიჩნევენ, რადგან მისი ქალური მოვალეობა ოჯახის საქმეების კეთება, შემდეგ კი სამსახურებრივ მოვალეობას. ამგვარი გაუზრებლობის შედეგია სწორედ მათი წარუმატებელი რეინტეგრაცია. რესპონდენტების საუბრიდან ჩანს, რომ განიცდიან სიამაყეს, რადგან ოჯახის გამო თავი გასწირეს და იშრომეს. კაცებს არა თუ ბრალს სდებენ მათი ნაკლები შრომისუნარიანობის გამო, არამედ მათ მიმართ უჩნდებათ შეცოდების გრძნობა, იმის გამო, რომ ქალის მზრუნველობის გარეშე უწყვედათ ცხოვრება. ეს კი ეხმიანება ჰოფმანისა და ბაკლის კვლევას, რომლებიც სწორედ ჩაგრული მდგომარეობის გაუზრებლობასა და იმ ნარატივზე საუბრობდნენ, რომელსაც ემიგრანტი ქალები ქმნიდნენ ემიგრაციის წლების გასამართლებლად, როგორც თავგანწირვას ოჯახის კეთილდღეობისთვის.

„მე პირადად ამაყი ვიყავი კიდევ ჩემი თავით, რომ ვიცოდი ჩემი შრომით ოჯახი კარგად ცხოვრობდა და არაფერი ეკლდათ, მათი კეთილდღეობისთვის ყველაფერს ვაკეთებდი“ (რესპონდენტი N2)

სახელმწიფოს როლი რეინტეგრაციის პროცესში

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს პოლიტიკა და მისი მხარდაჭერა რეინტეგრაციის პროცესში. ამ მხრივ, საქართველოში 2010 წლიდან ხორციელდება ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტები (Tig, More for More), რომელთა მიზანი დაბრუნებული მიგრანტების რეინტეგრაციის ხელშეწყობაა. „საქართველოში დაბრუნებულ მიგრანტთა სარეინტეგრაციო დახმარების“ პროგრამით გათვალისწინებულია სამშობლოში დაბრუნებული მიგრანტებისთვის შემდეგი სერვისების მიწოდება: სამედიცინო მომსახურება, სოციალური პროექტების დაფინანსება, პროფესიული განათლების ხელშეწყობა და საცხოვრისით დროებით უზრუნველყოფა.

2015 წელს, პირველად საქართველოს ისტორიაში, დაბრუნებული მიგრანტების სარეინტეგრაციო დახმარების პროგრამის განსახორციელებლად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოიყოფინანსები (400 ათასი ლარი). ამავე წლის სახელმწიფო პროგრამა ითვალისწინებდა დაბრუნებულ მიგრანტთა დახმარებას შემდეგი მიმართულებებით:

- სამედიცინო მომსახურებასა და მედიკამენტების დაფინანსება;
- პროფესიული სწავლების დაფინანსება;
- ფსიქო-სოციალური რეაბილიტაცია;
- ანაზღაურებადი სტაჟირება;
- შემოსავლის წყაროს გაჩენის მიზნით სოციალური პროექტების დაფინანსება;
- იურიდიული დახმარება;

დღემდე მიმდინარეობს ამ პროგრამების მხარდაჭერა სახელმწიფოს მხრიდან, მაგრამ რეალურად როგორც რესპონდენტების საუბრიდან ირკვევა, პროგრამების შესახებ საინფორმაციო კამპანია ძალიან სუსტია, ქვეყანაში დაბრუნებულთა უმრავლესობას მასზე ინფორმაცია არ აქვს.

სახელმწიფოს ამ როლის გამო, მნიშვნელოვანი იყო თავად რესპონდენტების აზრი მსგავსი პროგრამების მიმართ. აღსანიშნავია, რომ კვლევაში მონაწილე ემიგრანტთა იმ ნაწილს, რომელთაც არ აქვთ ამ პროგრამის ფარგლებში მიღებული დახმარება, ფაქტობრივად არ ჰქონდათ ინფორმაცია მსგავსი პროგრამის არსებობაზე. 15 რესპონდენტიდან ასეთი იყო 9, ხოლო დანარჩენი 3 რესპონდენტი, რომლებმაც მიიღეს დახმარება სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში, ინფორმაციის ძირითად წყაროდ არა სახელმწიფოს ასახელებენ, არამედ ახლობლებსა და მეგობრებს. კითხვაზე, იციან თუ არა სახელმწიფოს მხარდაჭერი პროგრამების შესახებ და თუ უსარგებლიათ, პასუხები ასეთია:

„არა, არ მსმენია, ვიცი, რომ ემიგრაციის საკითხი სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანია, თუმცა ამ მხრივ თუ სპეციალური პროგრამები იყო არ ვიციდი“ (რესპონდენტი N9)

„გამიგია, კი, თუმცა არ მიმიმართავს, რადგან არ მქონია დახმარების იმედი, სად აქვს ამ მთავრობას იმის შესაძლებლობა, რომ ნორმალურად უზრუნველყოს დაბრუნებული ემიგრანტების დასაქმების ამბავი“. (რესპონდენტი N10)

კვლევის ერთ-ერთი ამოცანა იყო კმაყოფილების დონის შეფასება სახელმწიფოს მხრიდან მხარდაჭერის პოლიტიკის მიმართ. რესპონდენტები ამ მხრივ სახელმწიფო პროგრამის ნაკლებად ეფექტურობაზე საუბრობენ. მათი თქმით დაფინანსებისთვის გამოყოფილი თანხები არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ აწარმოონ ისეთი ბიზნესი, რომელიც მათ მაღალ შემოსავალს მოუტანდათ. მათი წარუმატებელი ბიზნესის დაბალი მოგების მიზეზად, ისევ და ისევ, ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა სახელდება. ერთ-ერთმა რესპონდენტმა, რომელმაც მიიღო სახელმწიფოს მხრიდან დაფინანსება და გახსნა საკუთარი სამკერვალო მაღაზია, ამბობს, რომ კლიენტი ცოტაა და საქონელს ვერ ყიდის, რადგან ამისთვის ხალხს საკმარისი თანხა არ აქვს, შესაბამისად უწევს დაბალ ფასებში გაყიდვა, რომ მინიმალური მოგება მაინც მიიღოს და არ მოუწიოს მაღაზიის დაკეტვა.

„იმდენად მცირეა ეს დაფინანსებები, გვიჭირს უცბად მოვიფიქროთ რისი გაკეთება შეიძლება ასეთი მცირე თანხით, რომ შემდეგ ამ საქმისგან მოგება მივიღოთ“ (რესპონდენტი N11)

„დავიწყე საქმე, მაგრამ თვეში 100 ლარამდე თუ დამრჩება, ქირაში ვიხდი ფულს, ამის გამო მეტი არ მრჩება, ემიგრაციაში წასვლის მიზეზიც სწორედ ბინის ყიდვა იყო, მაგრამ ჯანმრთელობის გამო ვერ შევძელი დიდხანს იქ ყოფნა“ (რესპონდენტი N12)

თუმცა ამ სამი რესპონდენტიდან, რომლებმაც მიიღეს სახელმწიფოს პროგრამის ფარგლებში მხარდაჭერა, ორი მაინც მეტ-ნაკლებად კმაყოფილია ამ პროგრამით. ქვეყანაში დაბრუნების შემდეგ

მათთვის რეინტეგრაციის პროცესი რთული აღმოჩნდა, ვერ შეძლეს დასაქმება, მაგრამ პროგრამის ფარგლებში მიღებულმა, ფინანსურმა თუ ჯანდაცვის კუთხით დახმარებამ, გადააფიქრებინათ კვლავ ემიგრაციაში წასვლა.

„ვფიქრობდი წასვლაზე, მაგრამ ოჯახის დატოვება მიჭირდა. როცა გამოჩნდა ეს მცირედი დახმარებაც, ჩემ თავს ვეუბნებოდი, რომ ამ ცოტაზეც დავკმაყოფილებულიყავი, რადგან წამლების ფული მაინც მექნებოდა, მეტი თუ ვერა“. (რესპონდენტი N6)

ჩანს, რომ სახელმწიფო პროგრამებს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს ემიგრანტების გადაწყვეტილებაზე - დაბრუნდნენ უკან ემიგრაციაში, თუ მიიღონ ეს მცირედი დახმარება და დარჩნენ სამშობლოში. მათ, ვინც ვერ მოახერხეს რეინტეგრაცია, ემიგრაციაში დაბრუნების სურვილი და საჭიროება უფრო მეტად აქვთ. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია სახელმწიფომ მეტი საინფორმაციო კამპანია აწარმოოს მსგავსი სახელმწიფო მხარდაჭერის პროგრამების შესახებ, რათა ყველა დაბრუნებული მიგრანტისთვის იყოს ხელმისაწვდომი.

დასკვნა

საბოლოოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოში დაბრუნებული ემიგრანტების ქართულ შრომის ბაზარზე რეინტეგრაციის პროცესი არ არის მარტივი და მასზე ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას. რეინტეგრაციასთან პირდაპირ კავშირშია ემიგრაციიდან დაბრუნების მიზეზები. ქალები, რომლებიც დაუგეგმავად ბრუნდებიან, სრულყოფილად ვერ ინტეგრირდნენ შრომის ბაზარზე, ხოლო ისინი, ვინც დაგეგმილად ბრუნდებიან, მათი რეინტეგრაციის პროცესი უფრო წარმატებულია ქართულ შრომის ბაზარზე. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ რეინტეგრაციის პროცესზე გავლენას ახდენს სამხრეთ ევროპის ქვეყნებში მიღებული გამოცდილება და შეძენილი უნარ-ჩვევები. ქალებმა ემიგრაციაში ყოფნის დროს ისწავლეს საკუთარი შრომის ფასი, გახდნენ უფრო დამოუკიდებლები, შესაბამისად მათი მოთხოვნები და სტანდარტები გაიზარდა. ამიტომაც შრომასთან შეუსაბამო ანაზღაურება მათთვის მისაღები არ არის, მოითხოვენ შესაბამის ანაზღაურებასა და სამუშაო პირობებს.

გარდა დაბრუნების მიზეზებისა, ქართული შრომის ბაზრის სპეციფიკური მახასიათებლები უფრო აბრკოლებენ რეინტეგრაციის პროცესს. ბაზრის მახასიათებლები როგორცაა: კონკრეტული სფეროების დომინირება - დიდ გავლენას ახდენს ქალების შედარებით დაბალ ჩართულობაზე. გენდერული ნიშნით დისკრიმინაციის გამო კი მათი სქესი, ასაკი და ოჯახური მდგომარეობა შემადგერხებელი ფაქტორია, ხოლო ქართულ რეალობაში არსებული ნეპოტიზმი ისევ გადაუჭრელ გამოწვევად რჩება და დიდ როლს თამაშობს რეინტეგრაციის პროცესში.

შრომითი მიგრაციის ფემინიზაცია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია, რომლის მიზეზი საზოგადოებაში არსებული გენდერული დისბალანსია. ქალების დასაქმება სტერეოტიპების გამო შედარებით რთულია, ვიდრე მამაკაცის, თავად რესპონდენტების საუბრიდანაც გამოიკვეთა, ის ფაქტი, რომ ზოგიერთ ქალსაც არ აქვს გააზრებული ჩაგვრა და პირიქით ემიგრაციაში ყოფნის

წლებს სიამაყით იხსენებს. აუცილებელია საზოგადოებაში გენდერული ბალანსის შესახებ ცნობიერების ამაღლება და დასაქმებისას სქესის ნიშნით დისკრიმინაციის ფაქტების შემცირება. ოჯახი ქალისთვის რეინტეგრაციის პროცესში, დასაქმებასა თუ განვითარების დროს ხშირ შემთხვევაში ხელისშემშლელი ფაქტორია.

რეინტეგრაციის პროცესში სახელმწიფოს როლი უმნიშვნელოვანესია, რადგან შეუძლია რეინტეგრაციის პროცესის გამარტივება. როგორც ჩანს, სახელმწიფო პროგრამების შესახებ ინფორმირებულობა საზოგადოებაში საკმაოდ დაბალია. ადამიანებს ინფორმაცია პროგრამების შესახებ ისევ საზოგადოებისგან აქვთ და არა სახელმწიფოსგან. ხოლო პროგრამის მიღმა დარჩენილ ემიგრანტებს არც ინფორმაცია აქვთ და არც ნდობა მსგავსი პროგრამების მიმართ. სწორედ ამიტომ აუცილებელია, პირველ რიგში, გაიზარდოს ინფორმირებულობა და შემდეგ ნდობის ხარისხი პროგრამის მიმართ. ნათელი გახდეს მიზანი და ის სფეროები, რომლებშიც სახელმწიფო დაეხმარება შრომით მიგრანტებს.

პროგრამის ფარგლებში სახელმწიფოს მიერ გაცემული ფულადი დახმარება მცირე ბიზნესის ხელშეწყობისთვის ძალიან მცირეა, რაც ართულებს ბიზნესის გაფართოებასა და რეალიზებას. ამიტომ სახელმწიფომ არა მარტო დაფინანსება, არამედ შემდგომი მხარდაჭერაც უნდა უზრუნველყოს განვითარებისთვის. რესპონდენტების საუბრიდან ჩანს, რომ მათ ბიზნესის მართვის სფეროში აქამდე არ ჰქონიათ გამოცდილება, შესაბამისად, საჭიროა შემდგომში მათი დახმარება ტრენინგების სახით, რათა მიიღონ სწორი რჩევები და შესაბამისი ბაზისური ცოდნა.

საბოლოოდ, ემიგრანტების რეინტეგრაცია ქართულ შრომის ბაზარზე დღემდე მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება. ეს არის ხანგრძლივი და რთული პროცესი, რომელშიც მონაწილეობა უნდა მიიღოს არა მარტო დაბრუნებულმა შრომითმა მიგრანტმა, არამედ სახელმწიფომ, საზოგადოებამ, კერძო სექტორმა, იმ მიზნით, რომ სამშობლოში დაბრუნებულმა მიგრანტებმა შეძლონ სრულფასოვნად ცხოვრება. კვლავ არ გახდნენ იძულებულნი წავიდნენ ემიგრაციაში, რაც, სამწუხაროდ, ხშირად ხდება.

ბიბლიოგრაფია

ბენდელიანი, ნ., ტურკი, პ., ამაშუკელი, მ., & ხეჩუაშვილი, ლ. (2014). გენდერული დისკრიმინაცია შრომის ბაზარზე საქართველოში. თბილისი: სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი.

საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტრო. (2016). საქართველოში დაბრუნებულ მიგრანტთა სარეინტეგრაციო დახმარება. საგრანტო პროგრამა N001-2016. თბილისი.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, (2022). დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში: ყოველწლიური ანგარიში 2022.

Cerese, F. P. (1974). Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy..

Hofmann, E.T. & Buckley, C.J (2013). Global Changes and Gendered Responses: The Feminization of Migration From Georgia

LaFont, S. (2001). One step forward, two steps back: women in the post-communist states. Communist and PostCommunist Studies, 34, 203–220

Mestvirishvili, M., Zurabishvili, T., & Zurabishvili, T. (2015). Georgian Women Migrants: Experiences Abroad and at Home.

OECD/CRRC-Georgia (2017), Interrelations between Public Policies, Migration and Development in Georgia, OECD Development Pathways, OECD Publishing, Paris

Piper, N. (2003). Bridging Gender, Migration and Governance: Theoretical Possibilities in the Asian Context. Asian and Pacific migration journal, 12(1-2).

Tukhashvili, M. (2013) Socio-economic problems of returning migrants' reintegration in Georgia, CARIM-East RR 2013/15, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute.

Vanore, M., & Siegel, M. (2015, May 21). The evolution of gendered migration trajectories from Moldova & Georgia.